

GAZİ TEZİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER*

Yazan: R.C. Jennings

*Çev. : Salih PAY***

[Prof. Andreas Tietze, UCLA'ya girdiğim 1967'den beri, 15 yıldan fazla bir süredir benim sabırlı hocam olmuştur. Her zaman öğrenmeye devam ettiği için, öğrenme seviyelerimiz arasındaki fark her geçen gün artıyor.]

Paul Wittek, 1937'de Londra Üniversitesi'nde gazi tezini üç derste açıkladığından beri, hemen bütün önemli Osmanlı tarihçileri bu fikri istisnasız onayladılar. Wittek'in bir Türkolog olarak mükemmelliği, berrak, kısa ve açık üslubu, sıcak ve karizmatik kişiliği, bu fikre meydan okumaya niyetli herkesin şüphelerinin üstesinden geldi. Gerçekte Wittek'in bütün çalışmaları, bu alanda derhal, fakat aynı zamanda sürekli bir etki bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun yükselişi hakkında ileri sürdüğü fikirler, o andan bugüne kadar, bu konudaki bütün 'modern bilim'e hakim oldu¹.

Wittek tezinin esası, Osmanlı Devleti'nin görkemli yükselişinin gerçek sebebi, İslâm mücahidleri (*gaziler*) olan Türk göçebelerinin varlığıdır. Bizans sınırındaki toprakların cezbediği bu göçebeler, Osman'ın (?-1326), Orhan'ın (1326-1362), Murad'ın (1362-1389) ve Bayezid'in (1389-1403) küçük devleti için (Wittek'in başka bir tezine göre bu devlet gerçek bir imparatorluğa ancak 1453'te İstanbul'un fethiyle dönüşmüştür) neredeyse sınırsız ve karşı konulmaz bir askerî güç sağlamıştır. Bu arada inatçı Bizans direnişi, *gazilere* meydan okuyarak, onların yeteneklerini

* *Bu makale, Andreas Tietze'in doğumunun 70. yılına armağan olarak yayınlanan WIENER ZEITSCHRIFT FÜR DIE KUNDE DES MORGENLANDES dergisinin özel sayısında (76. Band, 151-161, Wien 1986) yer almıştır.*

** *Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.*

¹ Her konu için kesin dokümantasyon sağlamak gerekli görülüyor. Amaç, ele alınan dönem olaylarının herkesce kabul edilen hususlarının, gazi tezinin kabulünü desteklemediğini göstermektir. Bu amaçla, bibliyografyamızda listelenen kitaplara müracaat edildi. R.P.LINDER'in bir süre önce (1983) yayınlanan *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia* isimli kitabı, benim seçtiklerimden çok farklı sebeplere dayansa da Wittek tezini eleştirmektedir.

geliştirmeye imkân vermiştir. Wittek'e göre *gazi* devlet, askerî fetih ve ganimet elde edilmesini amaçlıyordu.

Bununla beraber, bu konuda, merkezî bir İslâmî kurum olan kutsal savaşın (*cihad*) mahiyetini dikkate almakta fayda vardır. Az sayıdaki İslâm hukukçusu *cihad*, inancı saldırganlara karşı savunma mücadelesi olarak tanımlasa da, *cihad*, belli kurallar içerisinde kalarak İslâm'ın sınırlarını genişletme çabası olarak kabul edilmiştir. *Cihad* İslâm toplumunun kolektif bir görevi olduğu için, ferdin tek başına bunu yerine getirmesini zorunlu kılabacak bir bilgi bulunmamaktadır. *Cihad*'ın klâsik kuralları, bir İslâm devleti hükümdarının, savaş alanı içerisindeki (*dar ul-harb*) gayr-i müslim devlet halkını Müslüman olmaya davet etmesine izin verir. Bu teklif reddedilirse, Müslüman hükümdar, düşmanların İslâm devletinin idaresine boyun eğmesini isteyebilir. Böylece onların dinleri, dinî müesseseleri, özel mülkiyetleri emniyet altına alınmış olur. Şayet gayr-i müslim devlet bu istekleri inatla reddederse, Müslüman devlet, ancak bundan sonra meşru bir *cihada* başlayabilir.

Sadece Müslümanlar *cihad* yapabilir; bu yüzden bir *gazi* ordusunun yalnızca Müslüman askerlerden oluşması beklenir. Savaş ve barış arasında orta bir durumu içeren nispeten sofistike meşru hükümler dışında, *gazilerin* barış, hatta ateşkes yapmaları için çok az hüküm vardır. En azından, İslâm kurallarının formüle edildiği yerler olan İslâm dünyasının merkezî bölgelerinde *cihad*, gayr-i müslim devletlerle hatta herhangi bir tabi devletle anlaşmalar yapılmasını gerektirmez. Buna rağmen şu çok iyi belgelenmiştir ki, ilk Osmanlı ordularının bazıları sadece Müslüman Türk mücahidlerini değil, aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'ndan bizzat Osman tarafından ilk fethedilen bölgenin Yunan Ortodoks tabilerini de barındırıyordu. Gerçek bir *gaziler* ordusunda böyle Hıristiyanların bulunması pek akıl alır bir şey değildir. Buna ek olarak, kutsal bir savaş ile meşgul olanların gayr-i müslim bir devletle barışçı ilişkilere girmemesi beklenir. Çünkü böyle bir devlet zaten meşru sayılamaz. Ancak erken dönem Osmanlı Devleti'nin, zayıf Bizans Devleti'ni ezme gayretlerine girmekten ziyade, bazen bir tarafı, bazen de diğerini destekleyerek İstanbul'daki hanedan mücadelelerine karıştığına dair çok sayıda delil vardır. Genç Osmanlılar İstanbul'a giderken, Bizans'ın yönetici ailelerinin genç üyeleri Bursa'da kaçıyorlardı. Sonraları, Osmanlılar Sırbistan ve Bulgaristan'ın iç işlerine de müdahil oldular; hatta bazı durumlarda nüfuzlarını kullanarak devletin devamına yardımcı oldular. Osmanlılar, sözü edilen üç devletin hepsinde de zaman zaman saltanat entrikalarına karıştılar.

Krallık ailesine mensup Hıristiyan kadınlarla evlenmek *cihad* prensiplerine aykırı düşmemekle birlikte bu, eşitlerin ittifakı olarak yorumlanabildiğinde mümkündür. Hükümdarlar da dahil olmak üzere Osmanlı ailesine mensup o kadar çok sayıda insan bu tür kadınlarla evlilik yaptı ki, bu insanlar en azından bazı kereler, kendisini *gazi* olarak telakki

eden ve Hıristiyan kadınlarla evli olan kimselerin zihinlerinde ürettikleri çözümü kendileri için de kullanmış olmalıdırlar. Dahası, Osmanlı'nın gücü güney-doğu Avrupa'da mahallî Bizans, Sırp ve Bulgar sınırları aleyhine büyüdükçe, Osmanlı hükümdarları, bu devletlerin idarecilerine ordularını Osmanlıların düşmanlarına karşı kullanıma sunmaları doğrultusunda baskı yapmışlardır. Bazen, Balkan "krallar", Hıristiyan askerleriyle birlikte, Osmanlı seferlerine katılmaya zorlandılar. Böylesi ordular, sonraları, sadece savaş alanındaki Hıristiyan devletlere karşı değil, aynı zamanda Osmanlıların Anadolu'da rekabet ettikleri komşu Müslüman-Türk devletlerine karşı da kullanıldı. Tüm bu davranışlar, Müslüman kutsal savaş teorisi ve uygulamasına aykırıydı. Bu tür bir uygulamada bulunan Müslümanların, inançlarında derin bilgiye sahip Müslümanlar tarafından nasıl gazi olarak itibar gördüklerini anlamak zordur?

Osman (? -1326), kibar, cömert ve muhtemelen de kabiliyetli bir liderdi. Hükümdar olarak ilk başarıları, bölgenin mahallî Bizans "lortları" (tekfurları) ile iyi ilişkiler kurmayı da içine alır. Her ne kadar bazı lortların toprakları savaşla alınmış olsa da, diğerleri satın alınmış veya evlilik yoluyla elde edilmiştir. Sayıları ve oranları bilinmemekle beraber Yunan Ortodoks Hıristiyanları, Bizans sınırında küçük bir toprağı kendi sınırlarına katarken Osman'ın ordusunun hizmetinde idiler. Osman'ın bu uygulamayı ne kadar sürdürdüğü bilinmiyor; ancak Bizans İmparatorluğu'nun birkaç Yunan Ortodoks savaşçısı, İmparator onlara yeterli destek sağlamayınca hayal kırıklığına uğrayarak açıktan İslâm'a girdiler. Osman'ın karşılaştığı direniş üstesinden gelinemeyecek kadar dehşetli değildi. Hayatını, Ortodoks Hıristiyanların ikamet ettiği ve yönettiğı toprakları fethetmiş olmasına rağmen, Osman'ın onlarla ilişkisi hep samimi ve cana yakın olmuştur.

Wittek'in ifade ettiği gibi, şayet hırslı "gaziler" Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselişinin temeli olsaydı, Osman, muhtemelen onlardan herhangi biri olur, ya da onları kontrol etmeye muvaffak olamaz ve onlar da (Osman'ın daha önce diğer Müslüman Türk hükümdarlarının yönetimindeki topraklardan elde ettiğini saymazsak) Bizans'tan fethedilen topraklardaki şehir ve köy hayatını harap ederlerdi. Osman'ın kurduğı devletin zenginliğı de göçebelere ziyade kasaba ve köylerde oturan insanlara dayanıyordu. Bu insanlar, Osman ve hemen sonraki haleflerini terketmediyse veya onlardan nefret etmediyseler, bunun sebebi belki de ilk Osmanlı hükümdarlarının onlara can ve mal güvenliğı sağlamalarıdır.

Şayet ilk Osmanlı gazaları Bizans'a karşı yapılan kutsal savaşlardan oluşmuşsa, o zaman, ortaya çıkan Osmanlı-Bizans ilişkileri şaşırtıcıdır. Çünkü bir "gaza"dan, düşmanı ve topraklarını en kısa zamanda İslâm'ın hakimiyeti altına almak için yılmaz ve kararlı bir çaba beklenir. Halbuki Orhan'ın saltanatında (1326-1359) Bizans'la dostluk dönemlerine rastlanır. Orhan, sadece bir prenses-gelin almakla kalmamış, aynı zamanda kayınpederi John V. Cantacuzenus'un çıkarlarını gözetmek için Bizans'ın iç

işlerine de karışmıştır. Bu çerçevede imparatorluk başkentinin kontrolünü sağlaması için İstanbul'daki kayınpederine 5.000 kadar askerle destek vermiştir. Gücünü artırdığında ise, Bizans'ı, Sırp ve Bulgar ordularına karşı savunduğu için ona 10.000 kişilik bir yardım sağlamıştır. Şüphesiz Orhan, o sırada Bizans'ta üstünlüğü ele geçirmişti. Kuzey-batı Anadolu'da yaptığı gibi, onları Trakya'da da kolayca sıkıştırabilirdi. Belki İstanbul'u kolayca ele geçiremezdi, ama Bizans'ın elinde tuttuğu başka hiçbir yerin ona direnemeyeceği kesindi. Ancak John Palaeologus, Orhan'ın hısımlarının yerine geçip kendi ailesinin gücünü eski haline getirince bile Orhan Trakya'yı işgal etmeye girişmedi. Aslında Orhan, yeni İmparatorun, genç kızını gözde oğlu Halil'e vermesine müsaade ederek himaye rolünün devam etmesini kabul etti.

Bir hükümdar kendi yaptırdığı bir camiye "Sultan, *Gaziler* Sultanı'nın oğlu, *Gazi, Gazi*'nin oğlu, âlemlerin efendisi, cihangir" şeklinde bir kitâbe yazdırmak istese buna kim itiraz edebilir? Bununla beraber, Orhan'ın Bursa'da yaptırdığı camideki kitâbeye atfedilen 1337 tarihi, bir Osmanlı hükümdarının kendisine, bırakın "gazi"yi, "sultan" demesi için bile çok erken görünüyor. E.H. Ayverdi tarafından incelenen başka bir kitâbeye göre, Karaman Bey'in Bursa varoşlarını yağmalarken 1413'te yaktığı Orhan Camii'ni, I. Mehmed 1417'de restore ettirdi². Bu kitâbe, sonraki Osmanlıların geçmişlerinin imajını geliştirmeye çalıştıklarının başka bir delilidir. Orhan, katliam ve yıkım yapmadı; biraz da bölgedeki Hıristiyanların iyi niyetine dayanarak bir imparatorluk kurdu.

I. Murad -ki kendisi de bir Yunan Ortodoks annenin oğlu olup, hem Bulgar hem de Bizans prensesleriyle evlenmiştir- devri de (1362-1389), gaza kavramıyla bağdaşmayan oluşumlara sahne oldu. Murad, Anadolu topraklarını, diğer Müslüman idarecilerin açıkça zararına olacak şekilde büyük bir başarıyla genişletti. Bizans kralı V. John ve sonra onun oğlu IV. Andronicus, Murad'ın hükümdarlığını kabul ettiler. Bunun ardından onlar, ordularıyla birlikte, sadece güney-doğu Avrupa'da değil, aynı zamanda Anadolu'daki Osmanlı seferlerine de katıldılar. Sonraları, Bulgar kralı da aynı küçük düşürücü duruma maruz kaldı. Murad'ın vasal hükümdarları, kendi ordularıyla onun kumandasındaki seferlere katılmalarına rağmen, haraç ödediler ve oğullarını da sık sık bir rehine olarak Osmanlı sarayına

² Bursa'daki Orhan Camii'nin tarihi, kitâbeler de dahil olmak üzere, E.H. AYVERDİ'nin *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri* adlı kitabının 58-89, özellikle de 58 ve 80'ninci sayfalarında ele alınmıştır. Bu camideki basık bir kemer kitâbesinde, Orhan'ın 1339-1340 (740) yıllarında yaptırdığı camii'nin Karaman Bey tarafından yakıldığını, Bayezid oğlu Mehmed'in Bayezid Paşa'ya onun yeniden inşası emrini verdiğini yazar. Orhan'ı, 1337'de *gazi* ve *sultan* olarak tanımlayan bu kitâbe, Orhan Camii'nin avlusundan alınarak, I. Mehmed zamanında inşa edilmiş olan Şahadet Camii'nin doğu kapısının üstüne konulur (Bu yapı 1855'te yıldırımdan zarar görmüş, 1892'de yeniden yapılmıştır.). Kitâbenin Orhan Camii'ndeki aslı olması mümkünse de, bilerek veya bilmeyerek orijinalinin değiştirilmiş olması ihtimali de vardır.

Meslektaşım J.H. MATTHEWS, Orhan Camii'nin yıkılmasına dikkatimi çeken ilk kişidir. Belgenin daha eski taslakları üzerindeki yorumları da faydalı olmuştur.

göndermek zorunda kaldılar. Benzer uygulamalar cihadın gerçek tabiatının bilinmediğini gösterir. Murad'ın, vasallarıyla daha yumuşak ilişkilere girecek derecede kendini zayıf hissetmesini farzetmek mümkün değildir. Her halde, seferlerde Müslümanların yanı sıra Hıristiyan askerlerin kullanılması hemen herkesin cihad standartlarını ihlal eder. Ayrıca, Hıristiyan askerlerin Müslümanlara karşı kullanılması ayıplanacak bir harekettir.

Orhan gibi, I. Murad'ın da barış ortamında, hukuken olmasa da uygulamada mevcut olan "müttefik" Bizans, Sırp ve Bulgar devletlerinin vasallıklarını sona erdirmeye görünüşte bir niyeti yoktu. Murad'ın gücü, hükümdarlığı sırasında o kadar hızlı arttı ki, vasallar bağılıklarının en alt seviyesine düştüler ve varlıklarının devamı için ona ricada bulunmak zorunda kaldılar. Osmanlı hükümdarı, bu açık zayıflıklarına rağmen statükoyu korumayı tercih etti.

I. Bayezid (1389-1402), taşralı ve sade sınır toprağından filizlenen Osmanlı Devleti'ni, çağdaş İslâmî imparatorlukların idarî, dînî, hukukî ve askerî uygulamalarına daha çok uyum sağlayan bir devlete dönüştürmenin adımlarını atan ilk hükümdardı. Yine de seleflerinin bazı uygulamalarını farkında olmadan devam ettirdi. I. Bayezid de, dinî ve kültürel olarak karışık bir çevrede büyüdü ve yaşadı. Çünkü annesi bir Yunan Ortodoks Hıristiyan'dı. Kendisi de Sırp kralının kızıyla evlenmişti. Bayezid'in saltanatı başladığında Bizans, Sırp ve Bulgar hükümdarları onun vasalları durumundaydı. Kısa zamanda Sırp kralı hariç hepsiyle bozuştı. Bu, Bulgaristan'ın yenilmesine ve İstanbul'un etkili bir şekilde kuşatılmasına yol açtı. Fakat ister güney-doğu Avrupa'da, isterse Anadolu'da olsun, her Osmanlı seferinde sadakatle hizmet eden Sırp kralıyla ilişkiler değişmedi.

Müslüman-Türk Anadolu'daki seferlerde, yağmalama ve ganimet alma kesin bir şekilde yasaklandığı ve gücü kendi ellerinde toplama plânının bir parçası olarak, I. Bayezid Türk mücahitlerinin durumunu sarstığı için, o bölgeye sefere çıkma konusunda hemen hiç istekli değillerdi. Diğer yandan, Sırp kralı ve ordusu, Bayezid'e her yerde sadakatle ve etkin bir şekilde hizmet etti. Onların Müslüman Türk halklarına ve ordularına karşı kullanılması, Timur'un Bayezid'e karşı meydan okumasının ve Anadolu'nun işgalinin bir bahanesi oldu. Timur'un, 1402'de Ankara Savaşı'nda I. Bayezid'i yenmesi, Osmanlıların kutsal savaş (*cihad*) da dahil olmak üzere bir İslâm imparatorluğu olma yönündeki gelişmelerini kesintiye uğrattı ve onları taşralı bir sınır devleti olmaya doğru geri döndürdü.

II. Bayezid zamanına kadar (1481-1512), Osmanlılar tarafından İslâmî anlamda sistematik bir *cihad* yapılıyordu. İlk zamanlardaki "gaza"yı belirleyen ilginç uygulamalar büyük oranda ortadan kalkmıştı. II. Bayezid, yurtiçi ve yurtdışındaki sofistike şehirli Müslümanlar arasında kendisinin ve Osmanlı İmparatorluğunun şöhretine önem verdi. Tarihçilerden, kendisi ve sülâlesi için gerçekte olduğundan daha büyük ve asil bir başlangıç oluşturmalarını istedi. Bu, bir hükümdar için hiç de rastlanmayan bir istek

değildi. Bayezid'in teşvikiyle ve belki de sağladığı veya önerdiği tarihî kaynaklarla, kendi sultanlarının amaçlarını yerine getiren ve muhtemelen bunun için uygun şekilde ödüllendirilen bir takım tarihçiler ortaya çıktı. (Onların değerlendirmeleri, XVI. yüzyıl Osmanlı öz-imaşına da uygundu.)

Öyle görünüyor ki, erken dönem Osmanlılarca, diğer Türkler'in hakimiyetindeki Anadolu devletlerinin topraklarının fethedilmesi, Bizans ve diğer Hıristiyanların topraklarının fethedilmesi kadar arzu edilirdi. Aynı şekilde, Müslüman Türk hükümdarlarından fethedilen toprakları yönetmek, Hıristiyan krallardan fethedilenleri yönetmek kadar memnuniyet vericiydi. (Witteck'in kendisi bazen dengeli büyüme gereğini kabul eder.)

Türk süvarilerinin savaş kahramanlığı meşhurdu. Ancak bu, yalnızca Osmanlı ordularına mahsus bir şans değildi. Memlûk İmparatorluğu onları köle askerler olarak kullandı. Bizans İmparatorluğu da paralı asker olarak büyük oranda onlara güveniyordu. Osmanlıların Anadolu'daki rakipleri için tek askerî güç yine onlardı. Kabile bağları zayıf olmasına rağmen, muhtemelen sınırlarda yaşayanlar halâ kısmen hayvancılıkla geçiniyordu. Bazıları köy ve şehir hayatına düşmandılar, savaş canlısı ve ganimet heveslisi idiler.

Bununla beraber Osmanlı hükümdarları, XIV. yüzyılda Türk mücahitlerini katı disiplin altına almalıydılar. Çünkü bu hükümdarlar, Ortodoks Hıristiyan olsun Müslüman olsun, genel olarak yerleşik tabileri tarafından olumlu görülüyorlardı. Sonuç olarak; muhtemelen, kontrol edilmemiş ganimet arzusunun kural olmaktan ziyade istisnaî bir durum olduğu söylenebilir.

Büyük Selçuklu hanedanından Melik Şah (1072-1092) ve birkaç Anadolu Selçuklu sultanı gibi özellikle temayüz edenlerde olduğu üzere, ilk Osmanlı hükümdarlarının adaleti tesis etmede güçlü bir isteği bulunmuş olmalıdır.

Türk askerleri bazen Anadolu'daki diğer Müslüman hükümdarların tabilerini yağmalasalar da, genellikle bu durum İslâm'da menfur bir olay olarak kabul edilmiştir. Böyle bir davranışı teşvik etmek, hatta buna izin vermek normal Osmanlı politikası olsaydı, bu devletlerin halkları hiç şüphesiz Osmanlı yönetimini bu kadar gönüllü kabul etmezlerdi. Bu durum, Osmanlı ordularının önceleri Bizans sınırına, sonradan da Sırp ve Bulgarlarınkine saldırmayı tercih etmeleri için iyi bir sebepti. Osmanlı hükümdarları bazen başlıca Hıristiyan şehir merkezlerinin tahrip edilmesine ve yağmalanmasına göz yumdular. Fakat çoğunlukla, fethedilen bölge insanların hayatlarını, ailelerini ve mallarını koruyarak hayli lütufkâr davrandılar.

Bu tür yıkımlar Anadolu'daki Müslüman Türk devletlerinin tebaalarına hiç uygulanmadı (Tabii ki *Şeriat*, ideal olarak, Müslümanlar arasında savaşı tasvip etmez). Osmanlı hakimiyetine geçen Hıristiyan

devletlerde bile yeni tabilerin hayatları, aileleri ve malları korunarak, onlara genellikle lütfkâr davranıldığı görülüyor. Açgözlü Türk mücahidinin en iyi umudu Bizans sınırına (veya Sırp ya da Bulgar sınırına) doğru sefere çıkmaktı. Kasaba veya köy sakininin en iyi umudu ise, meşru bir Osmanlı vasalına bağlanmak aynı sonucu vermiş olsa da, Osmanlı Devleti'nin otoritesine boyun eğmekti.

XIV. yüzyıl Osmanlı hükümdarlarının siyasetleri, *gazadan* ziyade, askerî ve politik büyümenin pragmatik siyasetini yansıtır. Osman, Orhan, Murad ve Bayezid her biri son derece muktedir kişilerdi. Onların bu durumu, çoğu göçebe ve kabile bağlarından fazla uzaklaşmamış olan Türk askerlerinin etkili ve iyi liderleri olmalarını da kapsıyordu. Adı geçen ilk yöneticiler askerlerin ganimet için savaş yapma arzularını tatmin ederken, Anadolu'da diğer Müslüman Türk devletlerinin yönetimine daha önce boyun eğenlerle ve Osmanlılar tarafından ilk fethedilen toprakların sakinleriyle uğraşmadılar. Osman, Orhan, Murad ve Bayezid, tebaalarını genelde hakkaniyet ve adaletle yönettiler ve onların güvenliğini sağladılar. Onların saltanat devirleri, komşu Hıristiyan devletlere karşı girişilen sistematik bir cihadın varlığına dair çok az delil verir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkında, en önemli kaynaklar arasında Bizans yazarlarının, özellikle de tarihçilerinin çağdaş ve yarı çağdaş değerlendirmeleri yer alır. Onlar, XIV. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin çok üzerinde bir kültür ve birikim seviyesini temsil ederler. Kaynakları, herhangi bir Osmanlı yazarınunki kadar, Osmanlı askerî plân ve faaliyetlerine yakındır. Nicephorus Gregoras, John Cantacuzenus ve Gregory Palamas gibi bazıları XIV. yüzyıl gelişmeleriyle çağdaşlar. Michael Ducas, George Phrantzes ve Kritobulus gibi diğerleri, XV. yüzyıla ait olmalarına rağmen, her biri Aşıkpaşazade ve Tursun Bey gibi ilk ciddi Osmanlı tarihçilerinden önce yaşamıştır. Bu nedenle onların bile güvenilirlik hakları vardır.

Şayet Osmanlı Devleti, tahminen 1300'den itibaren, Wittek'in önerdiği doğrultuda bir *gazi* devlet olarak kabul edilirse, Bizanslıların sofistike hukûkî prensipleri görmezden gelmeleri ilginçtir. Meselâ, toplu cizye ödeme imkânı sayesinde savaş ve barış ülkeleri arasında bir ara bölge, sözleşmeli arazi (*Dar ul-Ahd*) ile asker sağlama ve *cizye* ödeme karşılığında sultanın uygun şartlar sağlaması örnek olarak verilebilir. Adı geçen Bizans kaynakları bir sulh yurdundan (*Dar ul-Sulh*) -bazı hukukçular, bunu fethedilmemiş topraklarda haraç ödeme karşılığında barışın sağlandığı yurt olarak tanımlar- bahsetmezler. Şayet bu hukûkî nüanslar uygulanmış olsaydı, çağdaş Bizans aydınlarının bunlardan habersiz olmaları zikredilmeyebilirdi. Fakat, adı geçen hiçbir Bizanslının, *gazi tezini* ileri sürenler tarafından ifade edildiği gibi, yıllardan beri Bizans'a karşı kararlılıkla ve devamlı yürütülen azimli bir cihattan haberdar olmaması kesinlikle alışılmadık bir şeydir. Bu yazarlardan bazıları Osmanlı faaliyetleri hakkında gizli bilgiye sahipti. Bazıları da Osmanlıları küçümserken diğerleri de onlara saygı ve itibar gösterdi.

Osmanlı Devleti Bizans'a karşı, en azından yarım asırdır, başka açıdan bakıldığında tam bir buçuk asırdır cihat yürütüyordur da, önde gelen dikkatli Bizans gözlemcileri bunu nasıl hiç fark edememiştir?

Elbette sofistike bir İslâmî devletin, Bizans, Sırp veya Bulgarlarla olan ilişkilerinin çoğunu makul hale getirebileceği birçok hukûkî nüans vardır. Fakat XIV. yüzyılın Osmanlı "sınır devleti" hakkında çok iyimser olunsa bile, onun liderlerinin I. Bayezid devrinden önce benzer incelikleri düşünmüş olabileceklerini tasavvur etmek zordur.

Dahası, genellikle *gaziler* olarak tanımlanan Türk mücahitlerinin heyecan ve itaatsizlikleri muhtemelen *beylerin* otoritelerini tehdit eden bir istikrarsızlık gücüydü. Bu karakterdeki elemanlar askerî fetih için gerekli olmasına rağmen bunlar, nüfusun sadece küçük bir oranını oluşturuyorlardı. Orhan ve halefleri sadece bunların isteklerini değil, aynı zamanda, ilk dönemde devletin gerçekten de üzerine kurulduğu temel olan çok sayıdaki köylü ve kasabalının da arzularını dikkate almak zorundaydılar.

XIV. yüzyılın her hükümdarı, devlet sınırlarına bakmaksızın bir uçtan diğere kadar Anadolu'daki kasabalara hakim olan ve zamanın sosyal, ekonomik ve dînî çevresine merkez olan *ahî* teşkilâtlarıyla muhtemelen yakın bir ilişki içerisindeydi. Netice itibarıyla, nüfusun çoğunluğunu oluşturanlar Türk mücahitleri değil, köy ve kasabalarda yaşayan halktı. Toplumdaki müteşebbis grup *ahîler*di. Onlar sadece kasabalarda değil, tüm Osmanlı Devleti'ndeki en nüfuzlu kesimi oluşturan tüccar ve zanaatkârları birbirine bağladılar. Muhtelif *ahî* grupları, Hıristiyan üyelere sahip olmaları sebebiyle, *ahîler*, dînî bakımdan karışık bir toplum için çok uygundu. *Ahîler*, toplumda hem kanun ve nizam, hem de sevgi ve dostluk gücüydüler. Bütün davranışlarını etkileyen hizmet ve kardeşlik idealleri vardı. Sosyal faaliyetleri de bu iki amaca adanmıştı. Osmanlılar gibi ortaya yeni çıkan hükümdarlar, onların tam desteğine sahip oldukları için çok şanslıydılar. XIV. Yüzyılın her Osmanlı hükümdarı *ahîleri* takdir etti ve onlara saygı gösterdi. Ve birden fazla Osmanlı hükümdarı da bilfiil bir *ahî* teşkilâtı üyesiydi.

Sonuç olarak; Wittek'in Osmanlıların *gazi* kökenleri hakkındaki kendi iddialarını ispat için ileri sürdüğü delilleri incelersek, (1) bir destan ve (2) Bursa'dan bir kitâbe buluruz. (1) Her ne kadar Wittek, eseri bir şekilde kaybolan bir vakanüvisin tanımlamasını yaklaşık 1400'lerin yazarı olan Ahmedî'nin güvenle rivayet ettiğini iddia etse de, söz konusu eser kaybolduğu için Wittek açıkça bir varsayımda bulunuyor. Kahramanlık doğal olarak destansı şiirin konusudur. Wittek'in kendi delilinden, Ahmedî'nin bir tarihçi değil, İslâm edebiyatının bildik bir türü olan *İskender-nâme* destanının müellifi bir şair olduğunu anlıyoruz. Eğer Wittek'in ilişkilendirdiği gibi, I. Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi, Ahmedî'nin hâmisiyse, Osmanlı himayesi altında yazacağı için tarafsız bir kaynak olarak kabul edilmesi zordur. (2) Kitâbeye gelince, o daha önce ele

alınmıştı. Osman ve Orhan'ın her ikisi de, kendi zamanlarında kimlerin sultan olduğunu ve Osmanlı ailesinden de hiç kimsenin sultan olmadığını elbette biliyorlardı. I. Bayezid döneminden önce *sultan* unvanını iddia etmek, kesinlikle haddi aşan bir iddia olurdu. Osman, Orhan ve muhtemelen I. Murad beydiler.

BİBLİYOGRAFYA

- ABEL, A. : "Dar al-Harb", *Encyclopaedia of Islam*².
-----: "Dar ul-Islam", *EF*².
- ARNAKIS, G. G.: "Gregory Palamas among the Turks and Documents of his Captivity as Historical Sources", *Speculum* 26.1951.104-118.
-----: "Gregory Palamas, the Chiones and the fall of Gallipoli", *Byzantion* 22.1952.305-312.
- AYVERDİ, E. H.: *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri. Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402)*. v. 1. İstanbul, 1966.
- BJÖRKMAN, W.: "Kafir", *EF*².
- CAHEN, Cl.: "Dhimma" *EF*².
- DUCAS, M. (DOUKAS): *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*. tr. H.J. MAGOULIAS. Detroit. 1975.
- GIBBONS, H. A.: *The Foundation of the Ottoman Empire*. N.Y., 1916.
- GÖKBİLGİN, M. T.: "Orhan", *İslâm Ansiklopedisi*.
-----: "Osman", *İA*.
- GREGORAS, N.: *Rhömäische Geschichte*. ed. & tr. J.L. van DIETEN. Stuttgart, 1973.
- İNALCIK, H.: "Bayazid", *EF*².
-----: "Dar al-Ahd", *EF*².
-----: "The Emergence of the Ottomans", in *The Cambridge History of Islam*, ed. P.M. HOLT, A.K.S. LAMPTON, and B. LEWIS. v. 1, pp. 263-291. Cambridge, 1970.
-----: *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*. tr. N. ITZKOWITZ and C. IMBER. London, 1973.
- JOHNSTONE, T. M.: "Ghaza", *EF*².
- KRAMERS, J. H.: "Sultan", *EF*¹.

- KRITOBOULOS: *History of Mehmed the Conqueror*. tr. C. T. RIGGS. Princeton, 1954.
- LINDER, R. P.: *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*. Bloomington, 1983.
- MACDONALD, D. B., (A. ABEL): "Dar al-Sulh", *EF*².
- MELIKOFF, I.: "Ghazi", *EF*².
- NICOL, D. M.: *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460*. Washington, 1968.
- OSTROGORSKY, George: *History of the Byzantine State*. tr. J. HUSSEY. New Brunswick, 1957.
- PHRANTZES, G., (SPHRANTZES): *The Fall of the Byzantine Empire*. tr. M. PHLIPPIDES. Amherst, 1980.
- SCHACHT, J.: "Aman", *EF*².
 -----: *An Introduction to Islamic Law*. Oxford, 1971.
- SHAW, S. J.: *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. v. 1. Cambridge, 1976.
- SUGAR, P. F.: *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*. Seattle, 1977.
- TYAN, E.: "Djihad", *EF*².
- UZUNÇARŞILI, İ. H.: "Murad I", *İA*.
- VASILIEV, A. A.: *History of the Byzantine Empire*. 2 v. Madison, 1964.
- VRYONIS, S., Jr. : *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the 11th through the 15th c.* Berkeley, 1971.
- WITTEK, Paul: *The Rise of the Ottoman Empire*. London, 1967.
- YINANÇ, M. H.: "Bayezid I", *İA*.